Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

# GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA O‘ZBEK VA INGLIZ TOPONIMLARINING O‘ZGARISH DINAMIKASI

Samarqand davlat chet tillar instituti
Payariq xorijiy tillar fakulteti talabasi
**Toshmamatova Umida O‘ktam qizi**
umidatoshmamatova06@gmail.com
+998917172702
https://doi.org/10.5281/zenodo.20078337

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada globalizatsiya jarayonlari ta’sirida o‘zbek va ingliz tillaridagi toponimlarning o‘zgarish dinamikasi lingvistik va sotsiokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda joy nomlarining tarixiy qatlamlari, ularning etnik, siyosiy va madaniy omillar asosida shakllanishi hamda zamonaviy global jarayonlar natijasida yuzaga kelayotgan transformatsiyalar o‘rganiladi. Shuningdek, ingliz tilidagi urban toponimlar va o‘zbek tilidagi an’anaviy toponimlar o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlar qiyosiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, globalizatsiya toponimlarning semantik va strukturaviy xususiyatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, ularning milliy identifikatsiyadagi rolini qayta shakllantirmoqda.

**Kalit so‘zlar:** Toponimika, globalizatsiya, lingvokulturologiya, geografik nomlar, semantik o‘zgarish, etnik omil, urbanizatsiya, identifikatsiya.

## Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda globalizatsiya jarayonlari til tizimining barcha qatlamlariga, jumladan, toponimik birliklarga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Toponimlar nafaqat geografik obyektlarni nomlash vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va etnik identifikatsiyasining muhim ifodasi hisoblanadi. Shu bois ularning o‘zgarish dinamikasi zamonaviy lingvistika va sotsiologiya kesishgan nuqtada muhim tadqiqot obyektiga aylanmoqda.

O‘zbek olimlaridan N. Karimova va Sh. Rahmatullayevlar toponimlarni milliy madaniyatning muhim belgisi sifatida talqin qilib, ularning shakllanishida tarixiy va ijtimoiy omillarning ustuvor rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Xususan, Karimova o‘z tadqiqotlarida joy nomlari orqali “Vatan” konsepti ifodalanishini asoslab beradi [1].

Xorijiy olimlardan S. Ullmann, E. Sapir va J. Lyons esa til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganar ekan, toponimlarning semantik evolyutsiyasi global ijtimoiy o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liqligini qayd etadi [2]. Ayniqsa, ingliz tilidagi urban toponimlar sanoatlashuv va migratsiya jarayonlari bilan birga tezkor o‘zgarishga uchragani kuzatiladi.

Mazkur maqolada aynan globalizatsiya sharoitida o‘zbek va ingliz toponimlarining o‘zgarish tendensiyalari qiyosiy tahlil qilinadi va ularning lingvokulturologik xususiyatlari ilmiy asosda yoritiladi.

## Adabiyotlar tahlili

Toponimika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar turli davrlarda turlicha yondashuvlar asosida olib borilgan. O‘zbek tilshunosligida bu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlarda asosan tarixiy-etimologik va lingvokulturologik yondashuv ustunlik qiladi.

Sh. Rahmatullayev o‘z ishlarida o‘zbek toponimlarining shakllanishida qadimgi turkiy qatlam muhim o‘rin egallashini ta’kidlab, ularning semantik tarkibi ko‘p qatlamli ekanini ko‘rsatadi [3]. N. Karimova esa toponimlarni milliy ong va madaniy identifikatsiyaning ajralmas qismi sifatida tahlil qiladi [1].

Xorijiy tadqiqotchilardan J. Stewart va P. Trudgill toponimlarni sotsiolingvistik fenomen sifatida o‘rganib, ularning ijtimoiy stratifikatsiya va urbanizatsiya bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi [4]. E. Sapir va B. Whorf nazariyasiga ko‘ra esa til birliklari, jumladan toponimlar, insonning dunyoni idrok etish tarzini shakllantiradi [2].

So‘nggi tadqiqotlarda globalizatsiya ta’sirida toponimlarning inglizlashuvi, qisqarishi va standartlashuvi kabi jarayonlar keng o‘rganilmoqda. Bu holat ayniqsa xalqaro kommunikatsiya kengaygan hududlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

**Metodologiya**

Mazkur tadqiqot lingvokulturologik konsept asosida olib borildi. Tadqiqot jarayonida toponimlarning “identifikatsiya vositasi” sifatidagi konseptual xususiyati markaziy o‘ringa qo‘yildi.

Qiyosiy-tahliliy metod yordamida o‘zbek va ingliz toponimlari strukturaviy va semantik jihatdan solishtirildi. Bu jarayonda tarixiy nomlar va zamonaviy nomlar o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, globalizatsiya natijasida yuzaga kelgan o‘zgarishlar tahlil qilindi.

Korpus tahlili usuli orqali turli davrlarga oid geografik nomlar material sifatida tanlab olinib, ularning leksik tarkibidagi o‘zgarishlar kuzatildi. Shu asosda ingliz tilida qisqartirilgan va soddalashtirilgan toponimlar ko‘paygani, o‘zbek tilida esa an’anaviy nomlash unsurlari saqlanib qolayotgan bo‘lsa-da, yangi urban nomlar paydo bo‘layotgani aniqlandi.

Shuningdek, lingvokulturologik tahlil yordamida toponimlarning madaniy semantikasi ochib berilib, ular orqali milliy identifikatsiya qanday ifodalanishi izohlandi.

**Natijalar va muhokama**

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, globalizatsiya o‘zbek va ingliz toponimlariga turlicha darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Ingliz tilida toponimlar ko‘proq qisqarish, standartlashuv va internatsionallashuv jarayoniga uchrayotgan bo‘lsa, o‘zbek tilida tarixiy va madaniy asoslar nisbatan barqaror saqlanmoqda.

Biroq urbanizatsiya ta’sirida o‘zbek toponimlarida ham yangi nomlash tendensiyalari paydo bo‘lmoqda. Masalan, savdo markazlari, turar-joy majmualari va yangi hududlar inglizcha yoki aralash nomlar bilan atalmoqda. Bu esa til tizimida yangi semantik qatlamning shakllanishiga olib kelmoqda.

Shuningdek, ingliz toponimlarida funksional yondashuv ustun bo‘lib, nomlar ko‘pincha obyektning vazifasini bildiradi, o‘zbek tilida esa tarixiy, etnik va geografik xususiyatlar aks ettiriladi.

Olingan natijalar globalizatsiya jarayonining toponimik tizimga murakkab va ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Ingliz tilidagi toponimlarning tez o‘zgaruvchanligi iqtisodiy va texnologik rivojlanish bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilida bu jarayon nisbatan sekin kechmoqda.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaraganda, toponimlar milliy identifikatsiyaning muhim komponenti bo‘lib, ularning o‘zgarishi jamiyatdagi madaniy transformatsiyalarni aks ettiradi. Shu bois globalizatsiya natijasida yuzaga kelayotgan nomlash tendensiyalari milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda rivojlanishi zarur.

Nazariy jihatdan, bu jarayon Sapir-Whorf gipotezasi doirasida ham izohlanishi mumkin, ya’ni til birliklarining o‘zgarishi inson tafakkuriga ham ta’sir qiladi. Demak, toponimlardagi o‘zgarishlar faqat lingvistik emas, balki ijtimoiy ongdagi o‘zgarishlarning ham ifodasidir.

**Xulosa**

Birinchidan, globalizatsiya toponimlarning shakli va mazmuniga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, ularning semantik va strukturaviy xususiyatlarini o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, ingliz tilida bu jarayon tezroq kechayotgan bo‘lsa, o‘zbek tilida an’anaviylik va zamonaviylik o‘rtasida muvozanat kuzatiladi.

Ikkinchidan, toponimlar milliy identifikatsiyaning muhim elementi sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Shu bois ularning o‘zgarish jarayonini nazorat qilish va ilmiy asosda o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, kelgusida toponimika sohasidagi tadqiqotlar global va lokal omillarni uyg‘un holda o‘rganishga yo‘naltirilishi lozim. Bu esa til siyosati va madaniy merosni saqlashda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

**Adabiyotlar ro‘yxati:**

1. Karimova, N. (2008). O‘zbek adabiyotida Vatan mavzusi: XX asr boshlari. Toshkent: Ma’naviyat, 2017. 132–137 b.
2. Sapir, E. (1921). Language: An Introduction to the Study of Speech. New York: Harcourt, Brace & Company.
3. Rahmatullayev, Sh. (2010). O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. Toshkent: Fan.
4. Lyons, J. (1977). Semantics. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Trudgill, P. (2000). Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. London: Penguin.
6. Nurmukhammedov B. Qo‘shrobot tumani gidrotoponimlarining izohi. // Miasto Przyszłości. – Poland. Vol. 35 (2023). ISSN-L: 2544-980X: – P.122-126. Scientific SJIF (Journal Impact Factor 9.2.).
7. Nurmuxammedov Yu. Sh. Frazeologik birliklarning tushunilishi va qabul qilinishi jarayonidagi kognitiv jarayonlar // American Journal of Open University Education. – 2025. – Vol. 1, № 5. – ISSN 2997-3899. – P. 64–69.
8. Shakarboyevich N. B. Milliy qadiriyatlarning tarjima orqali ifodalanish muommolari //Yangi O‘Zbekiston, Yangi Tadqiqotlar Jurnali. – 2026. – T. 3. – №. 9. – C. 621-624.
9. Kadmon, N. (2000). Toponymy: The Lore, Laws and Language of Geographical Names. New York: Vantage Press.